

The Role of Good Governance Indicators of Reform, Compassion, and Moderation Governments in Political Development during the Islamic Republic

Sima Talebi Aghdam Malek¹ , Ehsan Shakeri Khoei² , Mirghasem Banihashemi³

1. Department of Political Science and International Relations, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran
sima.talebiaghdam@iau.ac.

2. Corresponding Author, Department of Political Science and International Relations, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran. ehsanshakeri@iaut.com.

3. Department of Iran Security Studies, Strategic Studies Center, Tehran, Iran. Banihashemi@risstudies.org.

Article Info

Article type:

Research Article

Article History:

Received 11 September 2025

Received in revised form

23 August 2025

Accepted 19 September 2025

Available online 30

September 2025

Keywords:

good governance,
 political development,
 Islamic Republic,
 Khatami,
 Ahmadinejad, Rouhani

ABSTRACT

Research Objective: This study examines the performance of the Khatami, Ahmadinejad, and Rouhani administrations in Iran, focusing on the indicators of good governance and political development. Its main goal is to assess how successfully these governments implemented the principles of transparency, accountability, participation, and rule of law, and how these factors influenced the overall process of political development in the country.

Research Method: The study follows a descriptive analytical approach and uses a comparative method to identify similarities and differences among the three administrations. Data were collected from official reports, academic studies, and governance indicators provided by international institutions. This approach allows for an objective comparison of policy making styles and governance outcomes across the selected periods.

Findings: The results show a significant relationship between good governance and both political development and domestic economic growth. While the Khatami administration promoted civil society and political participation, the Ahmadinejad government witnessed a decline in these areas due to economic rent seeking and centralization of power. Under Rouhani, despite limited improvements in international relations, institutional and economic constraints prevented full implementation of good governance. Overall, structural challenges such as weak accountability, limited political pluralism, and the separation of state and society remain key barriers.

Conclusion: The study concludes that the persistence of a rentier state, weak civil society structures, the absence of effective political parties, and institutional inefficiency have slowed the realization of good governance in Iran. Achieving sustainable political development requires institutional reform, improved transparency, and greater public participation in governance processes.

Cite this article: Talebi Aghdam Malek, S., Shakeri Khoei, E., & Banihashemi, M. (2025). The Role of Good Governance Indicators of Reform, Compassion, and Moderation Governments in Political Development during the Islamic Republic. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (7), 1-21.
<https://doi.org/10.22034/api.2025.2074173.1505>

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2025.2074173.1505>

Publisher: University of Lorestan.

Introduction

The ritual of sacrifice, as one of the most ancient and complex religious and cultural rites, holds a significant place in the myths and epics of various nations. In Iranian culture, sacrifice is not merely a simple act but a multifaceted ritual linked to concepts such as honour, vows, thanksgiving, covenants, renewal, and warding off evil. In Greek mythology, sacrifice often assumes a more civic and political role, serving as a communal feast for politics and a means to affirm social order. This study provides a comparative analysis of the motif of sacrifice in the mythological section of Ferdowsi's *Shahnameh* and Homer's *Iliad* and *Odyssey*, aiming to uncover the fundamental differences in the worldview of these two ancient civilizations.

Research Questions

This research seeks to answer the following key questions:

1. What are the forms and manifestations of sacrifice (e.g., vow, animal offering, human sacrifice, self-sacrifice) in the *Shahnameh* and the Homeric epics?
2. How do the motivations for sacrifice differ, particularly when directed towards specific, named deities (as in the Greek epics) versus a more abstract, monotheistic divine force or the concept of fate (as in the *Shahnameh*)?
3. In what ways does sacrifice function as a "cultural symbol," reflecting the core values of each civilization?

Literature Review

The theoretical framework for this study draws upon seminal works in ritual and mythological studies. Key sources include Walter Burkert's analysis of Greek sacrificial ritual as a foundational, community building act (*Homo Necans*), Mircea Eliade's concept of sacrifice as a symbolic re-enactment of cosmic creation (*The Sacred and the Profane*), and Bruce Lincoln's exploration of myth and ritual as reflective of social structures. For the Iranian context, studies by Arthur Christensen on Iranian mythology and the Zoroastrian background of the *Shahnameh* inform the understanding of sacrifice as a battle between cosmic order and chaos. Previous comparative studies of Greek and Persian epics provide a foundation, though few have focused specifically on the theme of sacrifice in such depth.

Methodology

This research employs a comparative analytical method based on library research. The primary texts Ferdowsi's *Shahnameh* (mythological section) and Homer's *Iliad* and *Odyssey* are closely examined and contrasted. The analysis focuses on specific episodes of sacrifice, interpreting their ritual structure, purpose, and symbolic meaning within their respective cultural, philosophical, and religious contexts. The strength of this approach lies in its detailed comparison of the shared and divergent cultural and intellectual underpinnings in the perspectives of Ferdowsi and Homer.

Results

The comparative analysis reveals profound differences:

Nature and Goals: In the Homeric epics, sacrifice is primarily a ritual of exchange (*do ut des*) with clearly personified Olympian gods, aimed at gaining practical favours like victory, safe travel, or appeasing wrath. In the *Shahnameh*, sacrifice is an act of devotion to a supreme "Lord of Wisdom," intended to realise divine will, uphold cosmic order (*asha*), and reinforce the king's divine legitimacy (*farr*).

Divine Context: The Greek worldview is polytheistic, with gods actively intervening in human affairs. The Iranian worldview, as presented in the Shahnameh, is fundamentally monotheistic, with a transcendent God who operates through the ethical law of the universe and the concept of fate.

Human Sacrifice and Symbolism: While both epics feature human sacrifice, its context differs. In Homer (e.g., Iphigenia), it is a tragic, ritual necessity to achieve a specific goal. In the Shahnameh (e.g., the sacrifice of youths by Zahhak), it carries a stronger cosmic symbolism of the struggle between good and evil.

Cultural Values: Sacrifice in the Iliad and Odyssey reinforces civic and social bonds within the polis. In the Shahnameh, it is intrinsically linked to the ideal of kingship, national unity, and the supreme ethical value of justice (dad)

Conclusion

The study concludes that the persistence of a rentier state, weak civil society structures, the absence of effective political parties, and institutional inefficiency have slowed the realization of good governance in Iran. Achieving sustainable political development requires institutional reform, improved transparency, and greater public participation in governance processes.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

نقش شاخص‌های حکمرانی خوب دولت‌های اصلاحات، مهرورزی و اعتدال در توسعه سیاسی در دوره جمهوری اسلامی

سیما طالبی اقدم ملک^۱، احسان شاکری خوئی^۲، میرقاسم بنی هاشمی^۳

۱. گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. رایانامه: sima.talebiaghdam@iau.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. رایانامه: ehsanshakery@iaut.com

۳. گروه مطالعات امنیتی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، ایران. رایانامه: Banihashemi@risstudies.org

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:	هدف پژوهش: این پژوهش به بررسی عملکرد دولت‌های خاتمی، احمدی‌نژاد و روحانی در ایران با تمرکز بر شاخص‌های «حکمرانی خوب» و «توسعه سیاسی» می‌پردازد. هدف اصلی، ارزیابی میزان موفقیت هر دولت در نهادینه‌سازی اصولی مانند شفافیت، پاسخگویی، مشارکت سیاسی و رعایت قانون‌مداری و تأثیر این اصول بر روند کلی توسعه سیاسی کشور است.
تاریخ دریافت:	۱۴۰۴/۰۱/۲۰
تاریخ بازنگری:	۱۴۰۴/۰۶/۰۱
تاریخ پذیرش:	۱۴۰۴/۰۶/۲۸
تاریخ انتشار:	۱۴۰۴/۰۷/۰۸
کلیدواژه‌ها:	روشن پژوهش: تحقیق با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با استفاده از روش تطبیقی انجام شده است. داده‌ها از طریق تحلیل اسناد رسمی، گزارش‌های بین‌المللی، شاخص‌های حکمرانی بانک جهانی و منابع علمی داخلی و خارجی گردآوری شده‌اند. با مقایسه سیاست‌ها، ساختار تصمیم‌گیری و عملکرد اجرایی سه دولت، تصویری واقع‌بینانه از وضعیت حکمرانی و روند توسعه سیاسی در دو دهه اخیر ارائه شده است.
حکمرانی خوب، توسعه سیاسی، جمهوری اسلامی، خاتمی، احمدی‌نژاد، روحانی	یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد که میان شاخص‌های حکمرانی خوب (شفافیت، پاسخگویی، کنترل فساد و کیفیت تنظیم‌گری) و توسعه سیاسی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در دولت خاتمی توجه بیشتری به جامعه مدنی، آزادی مطبوعات و مشارکت سیاسی مشاهده شد، اما در دولت احمدی‌نژاد تمرکز قدرت، اقتصاد رانتی و ضعف نهادهای مدنی، تحقق بسیاری از شاخص‌های حکمرانی مطلوب را محدود کرد. دوره روحانی نیز با وجود برخی گشایش‌های بین‌المللی، به دلیل محدودیت‌های نهادی و بوروکراسی فزاینده، به تحقق کامل حکمرانی خوب نینجامید.
	نتیجه‌گیری: استمرار ساختار دولت رانتی، ضعف احزاب حرفه‌ای، محدودیت تکثر سیاسی و موانع نهادی در برابر جامعه مدنی، مهم‌ترین عوامل تأخیر در شکل‌گیری حکمرانی مطلوب در ایران هستند. دستیابی به توسعه سیاسی پایدار نیازمند اصلاحات نهادی، افزایش شفافیت و تقویت نهادهای نظارتی و مدنی است.

استناد: طالبی اقدم ملک، سیما؛ شاکری خوئی، احسان؛ و بنی هاشمی، میرقاسم. (۱۴۰۴). نقش شاخص‌های حکمرانی خوب دولت‌های اصلاحات، مهرورزی و اعتدال در توسعه سیاسی در دوره جمهوری اسلامی. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، ۴ (۷)، ۲۱-۱.

<https://doi.org/10.22034/api.2025.2074173.1505>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

حکمرانی به اعمال اختیارات سیاسی و اداری در تمام سطوح برای اداره امور یک کشور اشاره دارد. این شامل سازوکارها، فرآیندها و نهادهایی است که از طریق آنها شهروندان و گروه‌ها منافع خود را بیان می‌کنند، حقوق قانونی خود را اعمال می‌کنند، به تعهدات خود عمل می‌کنند و تفاوت‌های خود را میانجی‌گری می‌کنند. ظرفیت‌های نهادی و انسانی برای حکمرانی، نحوه دستیابی به اثربخشی سیاست‌ها و استراتژی‌های عمومی، به ویژه در ارائه خدمات را تعیین می‌کند (مددی و همکاران، ۱۴۰۰).

بحث‌های زیادی در مورد تعریف حکمرانی خوب؛ بر این موضوع متمرکز شده است که چه چیزی مؤسسات و قوانین را مؤثرتر و کارآمدتر می‌کند تا به عدالت، شفافیت، مشارکت، پاسخگویی و حاکمیت قانون دست یابد. این جنبه‌ها برای توسعه انسانی، سیاسی و ریشه‌کنی فقر حیاتی هستند، زیرا نهادهای ناکارآمد معمولاً بیشترین آسیب را به افراد فقیر و آسیب‌پذیر وارد می‌کنند. بنابراین، بدون ارجاع به یک استاندارد جهانی برای حکومت، مفهوم آنچه خوب است با نتیجه مطلوب تعریف می‌شود، از موقعیتی به موقعیت دیگر متفاوت است. با این وجود، دو موضوع کلی حاکمیتی قابل تشخیص است (الوانی، ۱۳۸۸). اولین مورد مربوط به نهادهای حاکمیتی، از جمله مدیریت عمومی و خدمات عمومی است که به ویژه با مدیریت صحیح منابع، ارائه و دسترسی عادلانه به خدمات عمومی، پاسخگویی به دیدگاه‌های شهروندان و مشارکت آنها در تصمیم‌گیری‌های مربوط به آنها مرتبط است. راهبردهای اتخاذ شده در پاسخ از جمله مدیریت بهتر پرسنل، شفافیت در امور مالی عمومی، مهار فساد، مشارکت شهروندان و افزایش پاسخگویی از آن زمان به ارز رایج در گفتگوهای مدیریت دولتی تبدیل شده است (الهامی و همکاران، ۱۴۰۱). این موضوع گسترده حاکمیتی، به مفاهیم دموکراسی و حاکمیت قانون مربوط می‌شود، از جمله با ادعاهای مبتنی بر حقوق برابری در برابر قانون، استقلال قضایی، مشارکت در اداره امور عمومی، کثرت سیاسی، آزادی بیان و استقلال رسانه‌ها. این ادعاها شامل مطالبات برای برابری جنسیتی و گنجاندن جوانان و گروه‌های به حاشیه رانده شده است. اجرای مؤثر این امور، در گرو شهروندانی آگاه و توانمند است که در فرآیندهای حکمرانی شفاف و پاسخگو درگیر هستند و رسانه‌های آزاد و کثرت‌گرا در راستای حق دسترسی آزادانه به اطلاعاتی که نهادهای عمومی در اختیار دارند، ضروری تلقی می‌شوند.

حاکمیت خوب و توسعه سیاسی دو روی سکه پیشبرد جامعه به سوی رفاه و نهادینه کردن دموکراسی و الزامات آن است. توسعه سیاسی ایران در قرن گذشته دستخوش تغییرات مهمی شده است (دارابی و همکاران، ۱۴۰۴): ظهور مشروطیت در ۱۲۱۴، دوره حکومت مطلقه و مدرنیزاسیون پنهانی در زمان دو پادشاه پهلوی. دوره کوتاه دموکراسی پارلمانی در زمان نخست‌وزیری محمد مصدق، انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ با تجسم‌های دولتی محافظه‌کار، عمل‌گرا، اصلاح‌طلب، نومحافظه‌کار و نوپراگماتیست همراهش. در هر یک از این دوره‌ها، جامعه و سیاست ایران دستخوش دگرگونی‌های مهمی شد که اغلب از بالا تحمیل می‌شد. این تغییرات همچنین با این واقعیت تشدید شد که ایران از لحاظ تاریخی موقعیت ژئوپلیتیکی مهمی را در سیاست بین‌الملل اشغال کرده است، که مهره و عامل تحریک‌کننده قدرت‌های بزرگ در قلب خاورمیانه نفت خیز بوده است. با این مقدمات، این تحقیق به بررسی مقایسه‌ای حکمرانی خوب و توسعه سیاسی در دولت‌های خاتمی، احمدی‌نژاد و روحانی می‌پردازد تا از این خلال به الگویی نظری در ناکارآمدی دولت در پیاده‌سازی حکمرانی خوب در مسیر توسعه سیاسی بپردازد. اصلی این پژوهش آن است که عملکرد دولت در زمینه شاخص حکمرانی مطلوب چگونه بوده و این اقدامات در نهایت چه تاثیری بر روند کلی توسعه سیاسی در کشور در مسیر توسعه و حکمرانی مطلوب داشته است.

مبانی نظری

ایجاد جمهوری اسلامی از همان ابتدا با مشکلاتی همراه بود. هدف آیت الله خمینی (ره) برقراری حکومت عادلانه و مردمی تحت اصول اسلام بود. چالش جمهوری اسلامی این بوده است که چگونه می‌توان حاکمیت مردمی را تحت حاکمیت روحانیت برقرار کرد و حکومتی را با مأموریت الهی حفظ کرد که وظیفه واقعی سکولار آن اداره یک کشور مدرن در دنیای سرمایه‌داری تحت سلطه غرب بود. انشعابات ایدئولوژیک پدید آمده، و نیز مشکلات اقتصادی مداوم دولت، تردیدهایی را در مورد توانایی یا حتی

مشروعیت علما برای هدایت امور دولتی ایجاد کرده است (شاکری و همکاران، ۱۴۰۴). در نتیجه، ایران تاکنون در میان گرایش‌های دموکراتیک، کنترل خودکامه و سرکوب‌های گاه به گاه در نوسان بوده است. چارچوب نهادی طراحی شده برای جمهوری اسلامی شیعه، هم مشارکت مردمی و هم توازن قوا در حلقه نخبگان حاکم را در بر می‌گیرد. مرجع عالی قدر در قانون اساسی ایران، رهبر انقلاب است که در حال حاضر آیت الله علی خامنه‌ای، از سوی مجلس خبرگان منتخب ۸۳ نفره منتخب مردم، منصوب شد و در قانون اساسی از حق عزل وی برخوردار است. هرچند او فرمانده کل نیروهای مسلح است و قدرت عزل رئیس جمهور و انتصاب روسای قوه قضائیه، سپاه پاسداران و ارتش و رییس صدا و سیما و رسانه‌ها و ریاست قوه قضائیه رو دارد. شورای نگهبان متشکل از وکلای مذهبی منصوب از سوی رهبر و از وکلای غیر روحانی منتخب مجلس، تضمین می‌کند که همه قوانین با قوانین اسلام مطابقت داشته باشد. از سال ۱۳۶۷، مجمع تشخیص مصلحت نظام وظیفه حل اختلافاتی را که اغلب بین شورای نگهبان و مجلس منتخب مردم ایجاد می‌شود، برعهده داشت. بر خلاف همه این نهادهای انتصابی، نمایندگان مجلس و رئیس جمهور منتخب مردم هستند. از زمان پایان جنگ با عراق در سال ۱۳۶۸ و شکاف ایدئولوژیک در رهبری سیاسی پس از مرگ آیت الله خمینی، رهبری و کنترل دولت به دلیل توسعه اقتصادی کند، دو قطبی شد. یکی از تقابلهای اصلی میان اردوگاه‌های اصلاح‌طلب و اصولگرا، بر سر آزادی مطبوعات، به‌ویژه، حق رسانه‌های مکتوب برای زیر سؤال بردن سیاست‌های دولتی یا مشروعیت راهنمای غیرمنتخب بوده است. دولت بارها و بطور قابل پیش بینی، مطبوعات طرفدار اصلاحات را به نقض احکام اسلامی دولت متهم کرده و رسانه‌ها و روزنامه‌های اصلاح طلب را به صورت فله‌ای بستند. امید اصلاح طلبان به بازنگری در قانون بسیار محدودکننده مطبوعات مصوب مجلس پنجم تحت سلطه محافظه‌کاران، با مجلس مبنی بر توقف بحث اصلاحات مطبوعات در مرداد ۱۳۷۹ از بین رفت (عطارزاده، ۱۴۰۳). اندیشیدن به آسیب‌های اجتماعی مزمن، به ویژه در عرصه‌های سیاسی، ضرورتی اجتناب ناپذیر برای تضمین ثبات و پویایی جمهوری اسلامی است. به لحاظ تاریخی، از یک سو، سنت دینی همه ابعاد زندگی فردی، خصوصی و اجتماعی را احاطه کرده است. از سوی دیگر، دولت همواره مرکز نظام اجتماعی بوده و تمامی عرصه‌های زندگی را سامان داده است. بنابراین فرصت‌ها، تهدیدها، قوت‌ها و ضعف‌ها به راحتی در امور سیاسی قابل تشخیص بود. با توجه به کارکرد متناظر بالاتر روابط سیاسی در زندگی اجتماعی، توسعه سیاسی در ایران بستر توسعه در سایر حوزه‌ها است. با انقلاب اسلامی و استقرار جمهوری اسلامی، انتظار می‌رفت که نظام جدید توسعه سیاسی را به عنوان اصلی‌ترین درخواست عمومی در اولویت قرار دهد. روزهای آغازین با هرج و مرج داخلی و جنگ خارجی سپری شد که هر طرح توسعه‌ای را غیرممکن کرد.

حکمرانی خوب

حکمرانی خوب^۱ یک موضوع جدید مهم در ادبیات توسعه از دهه ۱۹۸۰ بوده است. این موضوع نقش بسزایی در ایجاد و نهادینه سازی جامعه مدنی در سیاست‌های کمک رسانی به ویژه در کشورهای در حال توسعه دارد. از این رو یکی از دغدغه‌های اصلی کشورهای در حال توسعه قرار گرفتن در مسیر توسعه است (باسو^۲ و کاردللا^۳، ۲۰۱۸: ۷۸). حکمرانی، مجموعه‌ای از روش‌های فردی و نهادی، عمومی و خصوصی برای اداره امور روزمره یک جامعه است. حکمرانی، فرآیندی مستمر است که از طریق آن، منافع متضاد یا متنوع^۴ را هماهنگ می‌کند و همکاری مشترک صورت می‌گیرد. حکمرانی شامل نهادها و سیستم‌های رسمی است که برای تضمین حاکمیت قانون و ترتیبات غیررسمی مورد توافق مردم و نهادهایی که به نفع آنهاست، قدرت دارند. برخی از عوامل زمینه‌ای و متغیرهای زمینه‌ای باید مورد توجه و شناسایی قرار گیرند تا حکمرانی خوب در سازمان‌ها اجرا شود. عوامل زیادی با اجرای حکمرانی خوب مرتبط هستند و بر آن تأثیر می‌گذارند (ستیگلیتز^۵، ۲۰۱۳: ۸۵).

1. Good governance

2. Basu

3. Cordella

4. Conflicting or diverse interests

5. Stiglitz

موضوعات حکمرانی خوب گسترده است، از جمله ارتباط ناگسستنی این اصطلاح با توسعه پایدار به اثربخشی مدیریت دولتی و غیره. حکمرانی خوب تفسیر جدیدی از مفاهیمی چون دموکراسی، حقوق بشر، مسئولیت پذیری، مشارکت و حاکمیت قانون است که با ارائه قالبی جدید به دنبال جمع آوری این ارزش هاست. حکمرانی خوب بیانگر توسعه حقوق اساسی و انسانی^۶ است (لوی^۷ و فوکویاما^۸، ۲۰۱۰: ۱۵). حکمرانی خوب، توسعه سیاسی کشور را روایت می کند. هر گونه تضعیف نهادها و گروه های جامعه مدنی منجر به دولت ناکارآمد و جامعه ای توسعه نیافته و فاسد می شود (عنایت ناصر و همکاران، ۱۴۰۰). حکمرانی خوب الگویی جدید برای توسعه پایدار است. این مدل بر همکاری مبتنی بر مشارکت و تعامل بین سه بخش دولتی، خصوصی و مدنی تاکید دارد تا کشورها بتوانند از همه توان خود در توسعه همه جانبه استفاده کنند. این مشارکت منجر به مدیریت بهتر و کارآمدتر امور عمومی می شود. ارتباط صحیح و تعاملی سه بخش مذکور، زمینه تحقق حکمرانی خوب را در ابعاد مختلف فراهم می کند. حکمرانی دارای سه بعد اقتصادی، سیاسی و اداری است. بعد اقتصادی شامل فرآیندهایی است که بر فعالیتهای یک کشور تأثیر می گذارد و با اقتصاد کشورهای دیگر مرتبط است. بعد سیاسی همان فرآیند تصمیم گیری برای سیاست گذاری است و بعد اداری همان سیستم اجرایی است. بانک جهانی به عنوان یک موسسه معتبر بین المللی در سال ۱۹۸۹ گزارشی را منتشر کرد و برای اولین بار حکمرانی خوب را به عنوان خدمات عمومی کارآمد، قوه قضاییه قابل اعتماد و سیستم اداری پاسخگو تعریف کرد (فوکویاما، ۲۰۱۲: ۹۸).

شاخص های حکمرانی خوب

شش مؤلفه اصلی حکمرانی خوب عبارتند از: حق اظهار نظر و پاسخگویی^۹، اثربخشی یا کارآمدی دولت در انجام وظایف خود^{۱۰}، بار مالی مقررات (مقررات اضافی و هزینه های آن)^{۱۱}، حاکمیت قانون^{۱۲}، مبارزه با فساد^{۱۳} و ثبات سیاسی و عدم خشونت^{۱۴} (لوی و فوکویاما، ۲۰۱۵: ۵۶). حکمرانی خوب روایت جدیدی از پاسخگویی، مشارکت و حاکمیت قانون است. در این بین، چارچوبی را برای همه ارزش ها و اهداف ارائه می دهد تا با هم گرایی و مردم محوری^{۱۵} حداکثری اهداف توسعه را دنبال کنند. حکمرانی خوب، توسعه کشور را روایت می کند. تحولات جدید فکری و فنی، مدیریت امور اقتصادی را تغییر داده و بر نقش همزمان دولت و جامعه در توسعه اقتصادی تأکید می کند. بنابراین، مدل حکمرانی خوب توسط نهادهای بین المللی پیشنهاد می شود که ساختار، شاخص ها و ترتیبات نهادی و اجتماعی این مدل بر توسعه اقتصادی تأثیر می گذارد (لیندبرگ و همکاران^{۱۶}، ۲۰۱۷: ۹۸).

حکمرانی خوب با مشارکت دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی^{۱۷} شکل می گیرد و فرصت های برابر را برای مشارکت مردم در تصمیم گیری، شفافیت و پاسخگویی فراهم می کند. علاوه بر نقش فعال تمامی نیروهای اجتماعی در این ساختار افقی، دولت از ظرفیت ساختاری و ماهوی منحصر به فردی برای ایفای نقش تاثیرگذار در توسعه برخوردار است. از این رو حکمرانی خوب دارای سه بعد اصلی اقتصادی، سیاسی و اداری^{۱۸} است. حکمرانی اقتصادی شامل فرآیند تصمیم گیری و نقش نیروهای اجتماعی مختلف در فعالیتهای اقتصادی، ابعاد حمایتی و نظارتی حاکمیت و ارتباط آن با سایر اقتصادها می شود (فوکویاما، ۲۰۱۲: ۶۹). مشروعیت دولت و رابطه دوجانبه دولت و مردم نقش انکارناپذیری در رشد اقتصادی مبتنی بر حکمرانی خوب دارد. در این میان توانایی راهبردی و عملکردی دولت و به عبارتی توسعه اقتصادی با کیفیت در اولویت قرار دارد. یک قوه قضاییه عادلانه، قانونگذار تسهیل

⁶. Development of fundamental and human rights

⁷. Levy

⁸. Fukuyama

⁹. The right to comment and be accountable

¹⁰. The effectiveness or efficiency of government in performing its duties

¹¹. The financial burden of the regulation (additional regulation and its costs)

¹². The rule of law

¹³. The fight against corruption

¹⁴. Political stability, and non-violence

¹⁵. Maximum convergence and people-centeredness

¹⁶. Lindberg

¹⁷. Government, civil society, and the private sector

¹⁸. Economic, political, and administrative

کننده و دولت ساختاری منطقی و پویا در مدلی از حکمرانی خوب با ماهیت کارآمد رخ می‌دهد (بشیریه^{۱۹}، ۲۰۱۵: ۶۳). مفهوم حکمرانی خوب به دلیل تازگی آن تفسیرهای متفاوتی داشته است. برخی افراد یا مؤسسات آن را با ویژگی‌های آن تعریف می‌کنند (کارشناسان بانک جهانی) و معتقدند مؤلفه‌هایی مانند مشارکت، حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی، توجه به افکار عمومی و توافق جمعی و برابر با اثربخشی و کارایی چشم انداز حکمرانی شکل می‌دهد.

روش تحقیق

این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و بر پایه روش مقایسه‌ای انجام شده است. داده‌های تحقیق از منابع ثانویه شامل گزارش‌های بین‌المللی بانک جهانی (مانند شاخص‌های حکمرانی جهانی)، آمارهای سازمان‌های معتبر مانند پروژه عدالت جهانی، و تحقیقات داخلی و مقالات علمی مرتبط جمع‌آوری شده است. برای تحلیل، شاخص‌های کلیدی حکمرانی خوب مانند حاکمیت قانون، پاسخگویی، ثبات سیاسی، کنترل فساد، کارآمدی دولت و کیفیت مقررات تنظیمی در دوره‌های ریاست جمهوری خاتمی (۱۳۷۶-۱۳۸۴)، احمدی‌نژاد (۱۳۸۴-۱۳۹۲) و روحانی (۱۳۹۲-۱۴۰۰) مورد بررسی قرار گرفته و با استفاده از نمودارها، جداول و آمارهای کمی و کیفی مقایسه شده‌اند. این روش امکان ارزیابی تأثیر عملکرد دولت‌ها بر توسعه سیاسی را فراهم کرده و بر پایه تحلیل محتوایی اسناد و گزارش‌های موجود، بدون انجام تحقیقات میدانی جدید، صورت پذیرفته است.

یافته‌ها

۱- شاخص‌های حکمرانی خوب در دولت‌های خاتمی، احمدی‌نژاد و روحانی

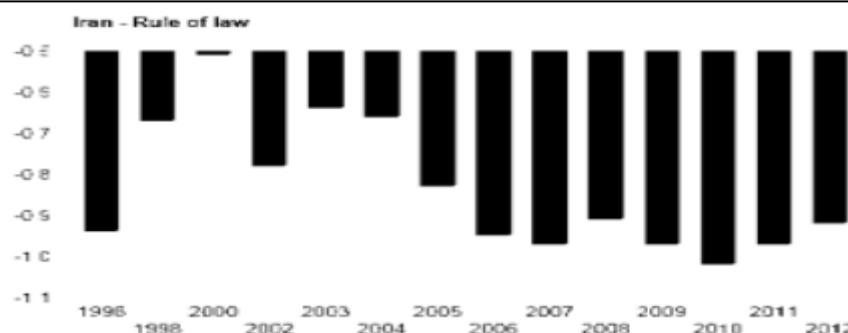
حاکمیت قانون

مراد از عبارت حاکمیت قانون؛ قانون‌گرایی و تبعیت برابر شهروندان و حاکمان از قانون است. این مفهوم در واقع قیدی است که می‌تواند رفتارهای دولت را تحدید کند و آن را در مسیر تضمین کارایی هایش قرار دهد. این مفهوم به معنای نهادمند شدن روابط در جامعه بوده و از جمله مهمترین اصول مطرح در تمامی قوانین اساسی کشورهای دنیاست (آزادی و همکاران^{۲۰}، ۲۰۲۲). حاکمیت قانون، همچنین از جمله مطالبات عمده طبقه متوسط جدید و یکی از شاخص‌های مهم در جوامع توسعه یافته و از اهداف اصلی توسعه سیاسی است. در قانون اساسی این اصل در قالب محدود کردن وظایف و اختیارات کارگزاران حکومت و برابر شمردن آنها با آحاد مردم و همچنین پیش‌بینی سازوکارهایی برای نظارت بر دولتمردان مورد شناسایی قرار گرفته است. با توجه به تعریف بالا از حاکمیت قانون یعنی قانون‌گرایی و برابری همگان در برابر قانون، باید گفت که طبق آمارهای بین‌المللی و همچنین تحقیقات داخلی میزان قانون‌گرایی در ایران بسیار پایین است. مسئولان کشور نیز به شدت به قانون‌گریزی در دستگاه‌ها و نظام اداری اذعان داشته و آن را به عنوان یک آسیب مهم تلقی می‌کنند (مرادی^{۲۱}، ۲۰۲۰). در همین رابطه و پیش از آنکه به مفهوم جامعه مدنی بپردازیم، رجوع به نمودار پایگاه اقتصاد جهانی نمودار شماره (۱) در خصوص وضعیت ایران در شاخص حاکمیت قانون حائز اهمیت است.

¹⁹. Bashiriyeh

²⁰. Azadi

²¹. Morady

شکل ۱. عملکرد دولت های خاتمی و احمدی نژاد در زمینه حاکمیت قانون (۱۹۹۶-۲۰۱۲)

در شکل ۱، که توسط بانک جهانی تهیه شده عملکرد دو دولت محمد خاتمی و محمود احمدی نژاد از سال ۱۹۹۶ تا سال ۲۰۱۲ در زمینه این شاخص به نمایش درآمده است. در این شاخص پایین ترین میزان با عدد ۵/۲ و بهترین عملکرد با عدد ۵/۲+ نمایش داده می شود. میانگین عملکرد دولت ایران در این خصوص ۸۵/۰ بوده که پایین ترین میزان آن در سال ۲۰۱۴ و بهترین عملکرد ایران در سال ۲۰۰۰ ثبت شده است با در نظر داشتن این توضیح و دقت در داده های این نمودار میتوان دریافت که در دوران، اصلاحات، دولت خاتمی عملکرد نسبتاً بهتری در مقایسه با دیگر ادوار در این زمینه داشته است. بنا به تقسیم بندی سایت معتبر اقتصاد جهانی که مرجع معتبر بین المللی در زمینه تمامی آمارهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کشورهاست مفهوم حاکمیت قانون شامل چند شاخص فرعی است که از طریق آن می توان به ارزیابی این مسأله در هر کشور پرداخت از جمله؛ شاخص های حاکمیت قانون عبارتند از: کارآمدی دولت، کنترل فساد، پاسخگویی، ثبات سیاسی، حقوق و آزادیهای سیاسی و مدنی. سیدمحمد خاتمی برای نخستین بار مفهوم جامعه مدنی را در یکی از میتینگ های انتخاباتی خود طرح کرد و از آن به بعد بود که این مفهوم به یکی از مفاهیم اصلی در مباحث اصلاح طلبان تبدیل شد. خاتمی در سخنرانی های خود قبل و بعد از انتخابات، رضایت و قرارداد را سرچشمه تحقق جامعه مدنی می دانست و با تأکید بر قانون گرایی اصولی چون پاسخگویی صاحب منصبان در برابر قانون و نهادهای مدنی واسطه یعنی احزاب و سندیکاها و تشکلهای اجتماعی را به عنوان اساس جامعه مدنی معرفی می کرد.

از سال ۱۳۷۴ یعنی دو سال پیش از آغاز به کار دولت اصلاحات روند افزایش درآمدهای مالیاتی آغاز شده بود و همزمان با کاهش درآمدهای نفتی در سال های ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ روند افزایش سهم درآمدهای مالیاتی همچنان تداوم یافته و در سال های بعد از آن نیز تقریباً به همین شکل باقی ماند. این شرایط اقتصادی زمینه را برای قدرت یافتن بخش خصوصی فراهم کرد و به منظور تضمین همکاری این بخش با دولت، برنامه توسعه سیاسی و گسترش جامعه مدنی در دستور کار قرار گرفت. در جامعه مدنی مدنظر اصلاح طلبان و بویژه محمد خاتمی این مردم هستند که محوریت دارند و نظرشان تعیین کننده است. ارکان و ارگان های مختلف نظام را آنها تعیین می کنند و جامعه مدنی یعنی جامعه ای که قدرتش ناشی از خواست مردم است. به منظور تقویت روند بهبود سهم مالیات در درآمدهای کشور دولت شعار "مالیات سنگ بنای جامعه مدنی" را سرلوحه کار خود قرار داد. در طی این سالها دولت اصلاحات اقدامات مهمی در راستای تقویت فرآیند دموکراتیک در کشور صورت داد که از جمله آنها می توان به برگزاری انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا در اسفند ماه سال ۱۳۷۷ اشاره کرد. در این دوره که همزمان با کاهش درآمدهای نفتی و افزایش سهم مالیات در بودجه عمومی رشد کمی طبقه متوسط جدید ادامه یافته بود دولت به منظور ایجاد توازن میان رشد کمی و کیفی این قشر در راستای ایجاد زمینه های گسترش و رشد این طبقه اقداماتی انجام داد. از جمله این اقدامات افزایش آزادیهای سیاسی بود که یکی از نمودهای مهم آن افزایش ۲۱۹ عددی تعداد نشریات و مجلات به چاپ رسیده تنها در طی دو سال اول دولت اصلاحات بود. همچنین فعالیت سازمان های غیردولتی افزایش چشمگیری یافت و این مساله در برنامه بودجه سوم و چهارم و بویژه در بودجه مربوط به بخش های زنان و سازمان های غیر دولتی آشکار است در نتیجه این تدابیر، نرخ اشتغال زنان بیش از ۳٪ افزایش یافت امری که تا سال ها بعد نیز تأثیرگذاری مثبت سیاسی و اجتماعی خود را باقی گذارد. یکی از مهمترین ارکان جامعه مدنی نهادهای مدنی و تشکلهای غیردولتی است که در دولت اصلاحات از رشد قابل ملاحظه ای برخوردار بود در طی سال های دوران

اصلاحات زمینه سازی‌های مؤثری در راستای سازماندهی مشارکت مردم فراهم شد. این نهادهای مدنی که اساساً در حوزه‌هایی چون زنان، جوانان، محیط زیست، صنعت، قومیت‌ها، مطبوعات و غیره فعالیت داشتند، تأثیر بسزایی بر تحولات اجتماعی سیاسی کشور گذاردند.

با این حال کاستی‌های بسیاری نیز در عملکرد دولت یازدهم به منظور اجرای قوانین و تقویت حاکمیت قانون وجود داشته است به عنوان مثال در دولت یازدهم، دولت روحانی از عملکرد خود در اجرای قانون برنامه توسعه هیچ گزارشی به مجلس ارائه نداد و به نامه‌های رئیس مجلس هم توجهی نکرد. در ادامه از منظری کمی و در لابلای آمارهای بین المللی ارائه شده از حیث حکومت قانون و پاسخگویی به عملکرد حسن روحانی در طول هشت سال دوره ریاست جمهوری خواهیم پرداخت سازمان پروژه عدالت جهانی در بررسیهای خود با توجه به شاخصهای در نظر گرفته شده برای حاکمیت قانون در حکمرانی وضعیت ایران را در پایان دوره اول ریاست جمهوری حسن روحانی مورد بررسی قرار داد. از بین ۱۱۳ کشور مورد بررسی ایران در سال ۱۳۹۵ با دو پله صعود نسبت به سال ۱۳۹۴، در رده ۸۶ جدول قرار گرفت و امتیاز ۴۷/۰ را به خود اختصاص داد. بر اساس آمار جهانی شاخص جهانی حاکمیت وضعیت حاکمیت قانون در دوره اول ریاست جمهوری حسن روحانی و دو سال اول آن میزان کیفیت حاکمیت قانون در مدیریت حکمرانی کشور در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ را میتوان به صورت زیر ارائه داد.

جدول ۱. حاکمیت قانون در دوران روحانی

حاکمیت قانون	۱۳۹۳	۱۳۹۲
برآورد میزان حاکمیت قانون	-۱.۰۶	-۱.۰۰
تعداد منابع در نظر گرفته شده	۱۱	۱۳
شفافیت و پاسخگویی (درصد)	۱۲.۵	۱۶.۵
کمترین اعتماد داخلی به پاسخگویی (درصد)	۶.۷	۹.۴
بیشترین اعتماد داخلی به پاسخگویی (درصد)	۲۳.۱	۲۷.۲
میزان خطای معیار	۱۷	۱۵

شاخص دیگر قابل توجه در ذیل موضوع حاکمیت قانون کیفیت مقررات تنظیمی است. در این خصوص آمارهای کمی ارائه شده نیز گویای الگویی مشابه است که در شاخص‌های بالا از آن صحبت شد با این تفاوت که در این شاخص دولت سازندگی عملکرد ضعیف تری نسبت به دولت احمدی نژاد داشته است. برآورد میزان و کیفیت مقررات تنظیمی نشان می دهد که عملکرد دولت سازندگی منفی یک و ۶۳ درصد، دولت اصلاحات منفی یک و ۴۷ درصد و دولت مهرورزی منفی یک و ۵۷ صدم درصد بوده است.

جدول ۲. آمار تطبیقی عملکرد دولت مهرورز و دولتهای پیش از آن در حوزه کیفیت مقررات تنظیمی

دوره	برآورد میزان حاکمیت قانون
دوره سازندگی	-۶۳/۱
دوره اصلاحات	-۴۷/۱
دوره مهرورزی	-۵۷/۱

جامعه مدنی و توسعه نهادهای مستقل

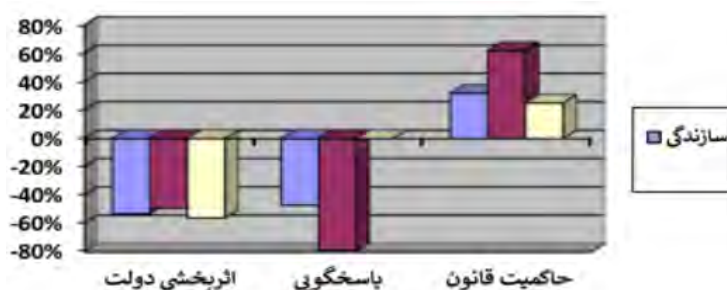
برطبق آمار مربوط به سازمان‌های غیر دولتی در دولت نهم و دهم اغلب مجوزها برای فعالیت سازمانهای غیر دولتی در دولت دهم از طریق وزارت کشور صادر شده است. در طول دوره ریاست جمهوری محمود احمدی نژاد مجوزهای صادر شده در این حوزه روندی صعودی داشته است. این در حالی است که بی اعتقادی به تأثیرگذاری این سازمان و گرایش به مدیریت تمرکزگرا در این دوره شرایط را برای فعالیت سازمانهای غیر دولتی به اندازه ای دشوار کرد که منجر به بی اعتنایی به این سازمانها و در پی آن، ناکارآمدی آنها گردید. در دولت نهم و دهم اقبال چندانی به سازمانهای غیر دولتی نبود (نقوی^{۲۲}، ۲۰۲۲). از دلایل ناکارآمدی

سازمان‌های غیر دولتی در این دوره شکل نگرفتن رابطه مستمر و سازنده بین دولت و این سازمانها جهت حل مشکلات اجتماعی جامعه است. این در حالی است که در صورت تعامل سازنده و مستمر با چنین سازمان‌هایی مشکلات ارجاعی از سوی آنها بهتر حل می‌شد.

محمود احمدی نژاد به لزوم وجود نهادهای واسطه بین دولت و مردم توجهی نداشته و بالعکس به رابطه مستقیم و بی واسطه با مردم اعتقاد داشت و شخصاً به دنبال حل انواع و اقسام مشکلات اقتصادی، معیشتی و اجتماعی و غیره مردم بود؛ امری که در نهایت با افزایش بار مسئولیت رئیس جمهور به ناکارآمدی هر چه بیشتر دولت و افزایش مشکلات مردم انجامید. از اقدامات دولت احمدی نژاد در ارتباط با سازمان‌های غیردولتی طرح تأسیس سازمانهای غیر دولتی و نظارت بر فعالیت آنان بود بر اساس این طرح تمامی نهادهای غیردولتی که خواستار ادامه فعالیت یا شروع فعالیت خود بودند می‌بایست مورد تأیید یک نهاد نظارتی جدیدی که اعضای آن وابسته به دولت بود قرار می‌گرفتند. این شرط در حالی است که یکی از مشخصه‌های بارز سازمان‌های مردم نهاد مشخصه غیر دولتی بودن آنها و عدم وابستگی آنها به دولت است. در حالی که این استقلال با تصویب طرح مذکور عملاً ناکارآمد میشد. این اقدام احمدی نژاد حتی از سوی سازمان عفو بین‌المللی با انتقاد مواجه شد. دولت نهم و دهم با دخالت مستقیم و غیر مستقیم در فعالیت این نهادها دخالت کرده و با نفوذ در بدنه آنها و سپردن زمام امور این سازمانها به دست هواداران خود آنها را به پیمانکاران دولتی تبدیل کرد تا قادر به انجام کارویژه‌های اصلی خود نباشند. در این دوره دولت با استفاده از درآمدهای نفتی اقدام به تأسیس نهادهای مردم نهاد وابسته به خود کرد که منجر به افزایش کمی سازمانهای غیر دولتی شد. در نتیجه توزیع حقیقی قدرت در بین سازمانها و نهادهای مدنی و محلی صورت نپذیرفت.

اثر بخشی و کارآمدی دولت

اثر بخشی و کارآمدی دولت یکی از اصلی‌ترین شاخص‌های حکمرانی جهانی است. در خصوص این موضوع خاص عملکرد دولت احمدی نژاد و دولت‌های پیش از آن قابل تامل است. آمار ارائه شده در گزارش شاخص حکمرانی گویای عملکرد دولت‌های ایران در زمینه کارآمدی و اثر بخشی است مطابق گزارش سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۷ این سازمان در دوران سازندگی اثر بخشی دولت منفی ۷۵ درصد دوران اصلاحات منفی ۴۹ درصد و دوره مهرورزی منفی ۷۸ درصد بوده است. در حوزه پایداری سیاستهای اجرایی و قوانین موضوعه به همراه عدم به کارگیری خشونت علیه افراد و پاسخگویی سیاسی نیز به ترتیب به دولت سازندگی رقم منفی ۴۷ درصد، دولت اصلاحات منفی ۷۹ درصد و دولت مهرورز با اختلاف بسیار گسترده منفی ۱ و ۲۸ صدم درصد را به خود اختصاص داده است. از این رو در بیشتر این شاخصها دولت اصلاحات با اختلاف عملکرد بهتری را در میان سایر دولتها داشته و دولت مهرورز ضعیف‌ترین عملکرد از حیث شفافیت و پاسخگویی را به نمایش گذاشته است. شکل زیر گویای این تفاوتها از حیث شاخص‌های یاد شده است (شهرام‌نیا^{۲۳}، ۲۰۲۰).

شکل ۲. مقایسه عملکرد دولت مهرورز و دولتهای پیش از آن از حیث اثر بخشی

²³. Shahrarnia

پاسخگویی

هر دولتی نیازمند یک سیستم پاسخگو است و لازمه دموکراسی داشتن یک سیستم پاسخگویی مناسب است. هر اندازه در دولتی قدرت بیشتر و پاسخگویی و مسئولیت کمتر باشد، کارایی و اثر بخشی آن کمتر خواهد بود و این دولت ویژگی پاسخگویی را نخواهد داشت. گروهی از پژوهشگران لازمه پاسخگویی را داشتن تخصص و شایستگی در کار می‌دانند و عده ای دیگر اعتقاد دارند پاسخگویی یعنی شفافیت و گزارش دهی. پاسخگویی ابزاری برای کنترل قدرت و بهتر انجام شدن کارها می‌باشد (قاسمی و همکاران، ۱۴۰۰). پاسخگویی؛ یعنی پذیرش مسئولیت نتایج و پیامدهای حاصل از عملکرد دستگاهها و ارائه پاسخ شفاف در قبال وظایف انجام شده و نشده به ذینفعان. به عبارت دیگر؛ دولت خوب دولتی است که هم قدرت داشته باشد و هم پاسخگو باشد (کامروا^{۲۴}، ۲۰۲۳). پاسخگویی دولت به شهروندان و شیوه‌های مؤثر بر این پاسخ گویی از جمله مباحث مهم در این زمینه است. تعامل رهبری با مجلس خبرگان از یک سو و با قوای سه گانه و سایر نهادهای موجود در حاکمیت از سوی دیگر از دیگر مباحث مطرح شده از حیطه پاسخگویی است. بنابراین علی رغم اینکه قانون اساسی پاسخگویی را به عنوان یکی از سازوکارهای تحقق عدالت اجتماعی در نظر گرفته است و همه اجزای حکومت را با روش‌های متفاوت مکلف به پاسخگویی در برابر مردم و نیز در برابر یکدیگر نموده است و برای تحقق آن تدابیر نهادی در ساختار سیاسی و اداری اندیشیده است، اما تحقیقات انجام گرفته نشان می‌دهد که دولت در تحقق پاسخگویی توفیق چندانی نداشته و با مشکلاتی در تحقق آن مواجه است (الوانی و علیزاده ثانی، ۱۳۸۶)، طبق گزارش بانک جهانی طی سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۶ مقدار شاخص پاسخگویی -۰،۹۵ و ۱،۵۰ است. این ارقام نشان می‌دهد که وضعیت شاخص پاسخگویی اصلاً خوب نیست و کمبود پاسخگویی در جامعه موج می‌زند. تنها در سال ۲۰۰۳ مقدار این شاخص مطلوب تر بوده و برابر با ۰،۸۶ است که طی هشت سال دولت اصلاحات بیشترین میزان پاسخگویی در جامعه وجود داشته است. رتبه ایران در بین کشورهای جهان ۳۳، ۳۸ است که در مقایسه با سایر سال‌ها وضعیت بهتر را نشان می‌دهد.

جدول ۳. عملکرد دولت اصلاحات در زمینه پاسخگویی (۱۹۹۸-۲۰۰۵)

سال	۲۰۰۵	۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	۲۰۰۰	۱۹۹۸
میزان	۱،۲۰۷	-۱،۲۲۱۲	-۱،۳۳۰	-۱،۱۰۹	-۹۴٪	-۹۱،۰٪
رتبه	۱۲	۱۵	۱۰	۱۷	۲۰	۲۰

شاخص پاسخگویی معیارهای فرعی تری را شامل می‌شود که موضوع میزان عمل به وعده‌های انتخاباتی از جمله آنهاست. عملکرد هشت ساله وی به خوبی فاصله میان آنچه که در عمل رخ داده با آنچه که وی در ابتدای کار ترسیم کرده را نشان می‌دهد از جمله آنکه مثلاً وی پیش از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها که به زعم او از مهمترین دستاوردهای این دوران هشت ساله است اشاره داشت که با اجرای این طرح هیچ فقری در سراسر ایران وجود نخواهد داشت در حالیکه مقایسه آمار و ارقام اقتصادی نشان از افزایش نرخ تورم و بنابراین دامن زدن به فقر و فلاکت دارد همچنین موضوع عدالت اجتماعی از محوری ترین شعارهای انتخاباتی وی به شمار می‌رود اما در عمل حرکت محسوسی در تحقق این شعار دیده نمی‌شود و اقدام نهادی در این راستا صورت نگرفته است. دیگر وعده‌های وی در زمینه‌های متعدد از جمله ریشه کن کردن بیکاری و ایجاد سالیانه بیش از ۲ میلیون شغل بوده است که به گواه مرکز آمار ایران چنین امری هرگز محقق نشده است. تحلیل آمار و داده‌های کمی مربوط به دوره احمدی نژاد از حیث شاخص پاسخگویی نیز گویای وضعیتی است که در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۴. روند پاسخگویی از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱

۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	شفافیت و پاسخگویی
-۷۲/۰	-۹۲/۰	-۹۸/۰	-۹۸/۰	-۰۴/۱	-۰۲/۰	-۱/۰	-۹۱/۰	برآورد میزان شناسایی و پاسخگویی
۱۴	۱۵	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	تعداد منابع در نظر گرفته شده
۵/۲۵	۶/۲۲	۲/۲۰	۷/۲۰	۵/۱۷	۵/۱۸	۲/۲۰	۵/۲۲	برآورد میزان شناسایی و پاسخگویی
۶/۲۱	۸/۱۷	۹/۱۴	۹/۱۴	۳/۱۳	۳/۱۳	۶/۱۳	۵/۱۵	برآورد کمترین میزان اعتماد داخلی به پاسخگویی
۶/۲۶	۸/۲۵	۶/۲۵	۴/۲۴	۵/۲۵	۲۵	۹/۲۶	۷/۳۲	برآورد بیشترین میزان اعتماد داخلی به پاسخگویی
۱۴/۰	۱۱/۰	۱۱/۰	۱۱/۰	۱۱/۰	۱۱/۰	۱۱/۰	۱۳/۰	میزان خطای معیار

همانطور که در جدول بالا نشان داده شده از میان شش دوره سه رئیس جمهور دوران سازندگی و اصلاحات و، مهرپوری میزان و کیفیت حکمرانی در دوره اصلاحات به دلیل کاهش آسیب پذیری و کیفیت حکمرانی مطلوب در حوزه حاکمیت قانون و عدم نقض آن به همراه آزادی و توسعه سیاسی افراد و جامعه از کیفیت بیشتری برخوردار بوده است و آسیب پذیری کشور نیز در دوران مهرورزی از همه بالاتر بوده است. در تحلیل کلی از وضعیت حکمرانی کشور در این دوره هشت ساله باید گفت که آمار ارائه شده از سوی سازمان پروژه عدالت جهانی نشان میدهد که ایران در پایان دوره احمدی نژاد از حیث شاخص های حاکمیت قانون وضعیت نامناسبی دارد ایران در سال ۲۰۱۲-۲۰۱۳ از بین ۷ کشور منطقه خاورمیانه که در این گزارش به آنها پرداخته شده تقریباً در میان تمامی شاخص های فرعی در جایگاه های انتهایی قرار دارد. این تحلیل های کمی به وضوح اختلاف فاحش ایران با رتبه بندی جهانی را نشان میدهد.

جدول ۵. بررسی روند شفافیت و پاسخگویی در دوران ریاست جمهوری روحانی

۱۳۹۲	۱۳۹۳	سال
-۶۸/۱	-۵۸/۱	برآورد میزان پاسخگویی
۱۳	۱۰	تعداد منابع در نظر گرفته شده
۲/۵	۹/۵	شفافیت و پاسخگویی (درصد)
۳/۳	۴/۳	کمترین اعتماد داخلی به پاسخگویی (درصد)
۹/۸	۴/۹	بیشترین اعتماد داخلی به پاسخگویی (درصد)
۱۳/۰	۱۱/۰	میزان خطای معیار

در یک مقایسه بسیار کلی عملکرد رؤسای جمهور، ایران از دوره دوم خاتمی تا دوره اول روحانی از حیث سه شاخص اثر بخشی، دولت، حاکمیت قانون و پاسخگویی که از شاخص های فرعی حکمرانی هستند را به صورت جدول زیر می توان نشان داد.

جدول ۶. مقایسه عملکرد احمدی نژاد و روحانی از حیث شاخص های حاکمیت قانون و پاسخگویی

دولت / شاخص	وضعیت در کل دوره	دولت اول روحانی ۹۶-۹۲	دولت دوم احمدی نژاد ۸۸-۹۲	دولت اول احمدی نژاد ۸۴-۸۸	دولت دوم خاتمی ۸۱-۸۴
اثر بخشی دولت	بهبود اندک	بهترین دوره	+/-	+	+
حاکمیت قانون	-	+	ثابت	-	+/-
حق اظهار نظر و پاسخگویی	تا ابتدای دولت روحانی بدتر و از آن زمان رو به بهبود	+	ثابت	-	-

ثبات سیاسی و عدم خشونت

ناآرامی سیاسی، اطمینان و امید به آینده را که زمینه ساز توسعه است، مختل می سازد و فضای تصمیم گیری و سیاست گذاری را آلوده می کند و در مجموع به کاهش کارایی و مطلوبیت می انجامد. البته در کنار بی ثباتی های سیاسی، بی ثباتی در سیاست ها و مدیریت آنان تأثیر عمده ای بر توسعه می گذارد (انصاری^{۲۵}، ۲۰۲۴). در دوره ی احمدی نژاد هم بی ثباتی در سیاست ها و هم در

صحنه‌ی سیاسی قابل مشهود است. اختلافات بین قوا در این دوره‌ی کاملاً مشهود است و همچنین تغییرات پی در پی اعضای کابینه استانداران و حتی مدیران میانی که خود بر ثبات سیاسی و مدیریت امور کاملاً تأثیرگذار بود. در صحنه اجتماعی مهم ترین بی ثباتی می‌توان به انتشار کاریکاتوری در روزنامه‌ی ایران در ۲۲ اردیبهشت ۱۳۸۵ اشاره کرد که به اعتراضات دانشجویی دانشگاه‌های تهران، تبریز و دیگر شهرها منجر شد؛ اما مهم ترین بی ثباتی سیاسی در این دوره اعتراضات مربوط به نتایج انتخابات دهم ریاست جمهوری بود در سراسر سال ۱۳۸۸ اعتراضات و شورش‌هایی به نتیجه‌ی انتخابات وقوع پیوسته و شدیدترین اعتراضات مربوط به تاسوعا و عاشورا است که به نوعی امور کشور در طی یک سال با اختلال روبه رو کرد. در دوره‌ی روحانی با توجه به رویکرد جدید دولت مبنی بر اعتدال گرایی تا حدودی ثبات و آرامش در بخشهای مختلف و حتی در سیاست‌ها هم حکم فرما شد، اما نا آرامی‌های مربوط به دی ماه سال ۱۳۹۶ در روند ثبات سیاسی این دوره تأثیرگذار بود. میانگین ثبات سیاسی در این دوره ۸۸ است که نسبت به دوره‌ی احمدی نژاد ۳۷/۱ در وضعیت بهتری قرار دارد.

ناآرامی سیاسی، اطمینان و امید به آینده را که زمینه ساز توسعه است، مختل می‌سازد و فضای تصمیم گیری و سیاست گذاری را آلوده می‌کند و در مجموع به کاهش کارایی و مطلوبیت می‌انجامد. البته در کنار بی ثباتی‌های سیاسی، بی ثباتی در سیاست‌ها و مدیریت آنان تأثیر عمده ای بر توسعه می‌گذارد. در دوره‌ی احمدی نژاد هم بی ثباتی در سیاست‌ها و هم در صحنه‌ی سیاسی قابل مشهود است. اختلافات بین قوا در این دوره‌ی کاملاً مشهود است و همچنین تغییرات پی در پی اعضای کابینه استانداران و حتی مدیران میانی که خود بر ثبات سیاسی و مدیریت امور کاملاً تأثیرگذار بود. در صحنه اجتماعی مهم ترین بی ثباتی می‌توان به انتشار کاریکاتوری در روزنامه‌ی ایران در ۲۲ اردیبهشت ۱۳۸۵ اشاره کرد که به اعتراضات دانشجویی دانشگاه‌های تهران، تبریز و دیگر شهرها منجر شد؛ اما مهم ترین بی ثباتی سیاسی در این دوره اعتراضات مربوط به نتایج انتخابات دهم ریاست جمهوری بود در سراسر سال ۱۳۸۸ اعتراضات و شورش‌هایی به نتیجه‌ی انتخابات وقوع پیوسته و شدیدترین اعتراضات مربوط به تاسوعا و عاشورا است که به نوعی امور کشور در طی یک سال با اختلال روبه رو کرد. در دوره‌ی روحانی با توجه به رویکرد جدید دولت مبنی بر اعتدال گرایی تا حدودی ثبات و آرامش در بخشهای مختلف و حتی در سیاست‌ها هم حکم فرما شد، اما نا آرامی‌های مربوط به دی ماه سال ۱۳۹۶ در روند ثبات سیاسی این دوره تأثیرگذار بود. میانگین ثبات سیاسی در این دوره ۸۸ است که نسبت به دوره‌ی احمدی نژاد ۳۷/۱ در وضعیت بهتری قرار دارد.

فساد اداری و شفافیت

به طور کلی یکی از پیامدهای عمده مداخله دولت در اقتصاد و بزرگ بودن آن، شیوع فساد است و این مسأله با ماهیت رانتیری بودن دولت نیز ارتباط دارد؛ یعنی به هر میزان دولت بزرگتر و میزان دخالت آن بیشتر باشد، نرخ فساد نیز بالاتر است (عالی مقام^{۲۶}، ۲۰۲۰). با مطالعه روندهای بوروکراتیک در دولت اصلاحات می‌توان گفت آنگونه که در مورد بوروکراسی دولت و بری بیان می‌شود، رویکرد این دولت به همسویی و انطباق با قواعد و هنجارهای بوروکراسی نزدیکتر بوده است. به عبارت دیگر؛ با در نظر گرفتن شاخص فساد اداری در دولت اصلاحات که رتبه ۷۸ در رتبه بندی سازمان بین المللی شفافیت که بهترین رتبه برای ایران پس از انقلاب می‌باشد می‌توان عنوان کرد که در دولت اصلاحات تطابق با قواعد بوروکراتیک صورت گرفته است.

در دوره‌ی احمدی نژاد فسادهای کلان مالی رخ می‌دهد. فساد در بیمه ایران اختلاس سه هزار میلیاردی و فساد نفتی از جمله آنهاست. از دلایل اصلی حجم فساد در این دوره افزایش قیمت نفت و تکیه‌ی بیشتر بر درآمدهای نفتی بود که اندازه و حیطه‌ی دخالت دولت در تمام امور گسترش می‌یابد و این خود کنترل دولت و حفظ سلامت در آن را بسیار سخت تر می‌کند رانت جویی علاوه بر تضعیف نهادها با فساد نیز در ارتباط است. چنان که دولت در حکم یک گنجینه که تمامی گروه‌های ذی نفوذ برای دستیابی به آن تلاش می‌کنند و در چنین شرایطی زمینه‌ی فساد گسترده فراهم می‌شود. فساد به نوبه خود بر خط مشی و سیاست گذاری‌ها اثر منفی جای می‌گذارد. این موضوع هم در دوره‌ی روحانی به نحوی ادامه پیدا می‌کند و بخصوص با شروع افزایش

درآمدهای نفتی بعد از برجام هم تشدید می شود البته در فساد سهم قوای دیگر را نیز باید دخیل دانست. اگرچه در کنترل فساد هم نمره‌ی دولت روحانی با ۶۸ در برابر دولت احمدی نژاد با ۷۴ در وضعیت بهتری قرار دارد.

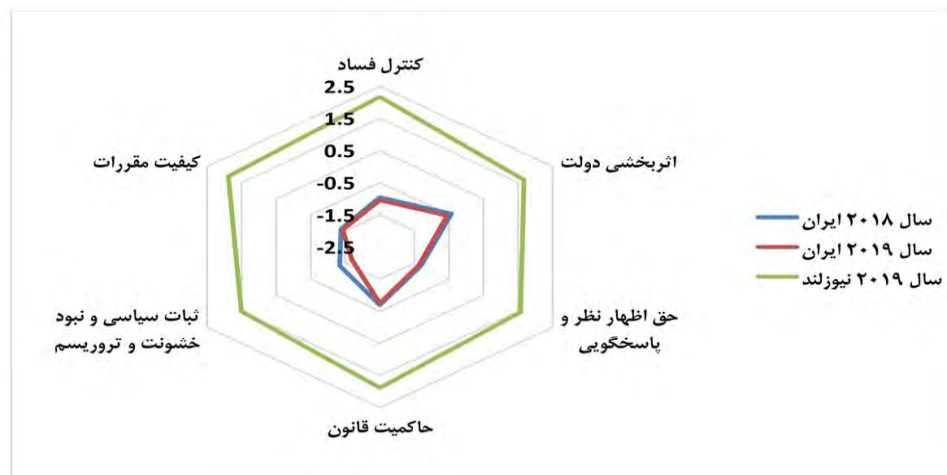
با آغاز روند افزایشی قیمت نفت در دوره‌ی احمدی نژاد و وضعیت مطلوب ذخایر ارزی در آن سال‌ها، زمینه را برای اجرای سیاست‌های توزیعی و پوپولیستی احمدی نژاد فراهم می‌ساخت و به موازات آن پهنه‌ی ساختاری و سازمانی دولت و نیز سیاست‌های توزیعی دولت افزایش پیدا کرد بر اساس گزارش سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور تعداد واحدهای سازمانی ستادی و استانی عملیاتی و سطوح تقسیمات سیاسی نسبت به دولت قبل به ترتیب ۳۴ درصد و ۲۵ درصد رشد داشته است دولت رانتی احمدی نژاد و متکی بودن آن به درآمدهای نفتی او را بی نیاز از هر نهاد مستقلی نموده بود به گونه ای که دولت وی مبادرت به انحلال ۲۸ شورا در یک روز نمود در تیرماه ۸۶ احمدی نژاد تصمیم به تغییرات جدی در چند شورا گرفت غلامحسین، الهام سخنگوی دولت در مرداد ۸۶ از نهایی شدن ادغام ۲۸ شورای عالی دولت و تشکیل چهار شورا به جای آنها خبر داد. ظاهراً ادغام مدیریت های موازی کوچک سازی روانسازی، سرعت و دقت، کارآمدی پرهیز از تصمیمات پراکنده و متنوع بهره گیری بهتر و مطلوب از فکر و اندیشه نخبگان و ارتقای سطح کیفی تصمیمات از جمله دلایل اصلی ادغام شوراهای موجود دولت و تشکیل چند شورای اصلی و کلیدی اجرائی بود. بیشترین انتقادات حول محور شورای پول و اعتبار بود مجمع تشخیص پس از جلساتی رأی به احیای شوراهای عالی داد و رئیس جمهوری نیز به ناچار این قانون را ابلاغ کرد. در نتیجه شورای پول از آبان ۸۷ دوباره کار خود را از سر گرفت. اما دولت احمدی نژاد به این مسئله بسنده نکرد بلکه سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور در ۱۸ از شش سال به دست رئیس جمهور وقت منحل و وظایف آن به دو ۱۳۸۶، پس معاونت رئیس جمهور تحت عناوین معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی و معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی منتقل شد احمدی نژاد در ادامه روند دولت رانتی خود سبب ایجاد و تشدید روحیه رانت جویی و مصرف گرایی شد.

حسن روحانی به مبارزه با نابرابری سرسختانه ادامه داد و تصور سوءاستفاده از رانتها از طریق فساد دولتی منبع اصلی اختلافات سیاسی بود. روحانی در تلاش بود تا با فساد مقابله کند، زیرا نیاز داشت رانتها را که نیمی از آن ناشی از مالیات است، در روند توسعه اقتصادی توزیع کند. در دوره‌ی اول روحانی هم بیشتر تمرکز دولت بر سیاست خارجی و حل مسئله‌ی هسته ای است و از نظر دولت حل تعارضات خارجی می تواند در عرصه‌ی داخلی آرامش به وجود آورد. در مجموع، عرصه‌ی سیاسی ایران به دلیل شرایط اقتصاد رانتی و دولتی و نیز سطح فرهنگی به دور از ساختارهای فراگیر است

بنابراین روحانی که به دنبال اجرای اصلاحات ساختاری آرام کردن فضای داخلی امنیتی شده و دستیابی به توافق در مذاکرات هسته ای به عنوان ابزاری برای باز کردن دری برای بهبود سریع اقتصادی بود با این حال هشت سال بعد پروژه تعدیل او اساساً از هم پاشید. تنشهای جناحی همچنان ادامه دارد جنگ قدرت بین مراکز قدرت منتخب و غیر منتخب ادامه دارد و خطوط گسل بین جامعه و دولت عمیق تر شده است. به طور کلی، سیاست و جامعه ایران بیشتر رادیکال شده است دوره ریاست جمهوری روحانی با اعتراضات مکرر از جمله اعتصابات کارگری و معلمان همراه بوده است. تظاهرات دوره ای نتیجه انبوهی از نارضایتی‌ها از جمله فساد گسترده نرخ بالای بیکاری، افزایش قیمت غذا و بنزین نقض حقوق زنان و فقدان چشم انداز اقتصادی به ویژه برای نسل جوان بوده است. از آنجایی که ایران در طی سال‌های ۲۰۱۷/۱۸ و ۲۰۱۹ با دو تظاهرات سراسری مواجه شد بسیاری از تظاهر کنندگان فراتر از انتقاد از دولت رفتند و آشکارا کل نظام سیاسی را رد کردند

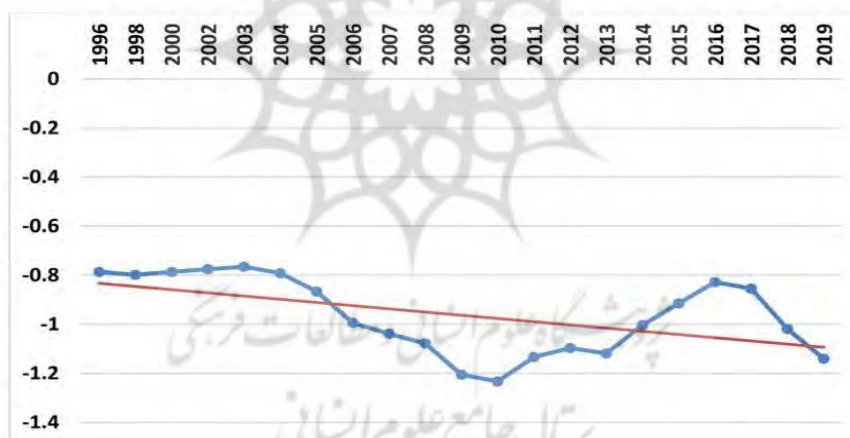
سیر وضعیت حکمرانی خوب در ایران از دوره اصلاحات تا پایان دوره روحانی

در سال ۲۰۲۰، که آخرین سال انتشار گزارش شاخص حکمرانی است، رتبه ایران در میان ۲۰۲ کشور ۱۸۱ بوده که پس از گرفتن میانگین عددی از زیرشاخص‌ها به دست آمده است.

شکل ۳. وضعیت حکمرانی ایران در جهان

بررسی تغییرات در شاخص حکمرانی ایران نشان می‌دهد در طول سال‌های گذشته روند کلی حکمرانی به‌طور کل نزولی بوده است و نمره ایران از ۰.۷۸- در سال ۱۹۹۶ به ۱.۱۴- در سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است. اینکه شاخص حکمرانی در ایران در تمام این دوره منفی بوده و با توجه به اینکه میانگین جهانی شاخص حکمرانی در کل این سال‌ها عددی مثبت بوده است، خود نشانگر آن است که وضعیت حکمرانی در کشور ما مناسب نیست. با این حال در شرایط منفی نیز وضعیت حکمرانی رو به افول است.

شکل ۴. روند نزولی حکمرانی خوب در ایران تا پایان دوره روحانی

نتیجه‌گیری

توسعه از جمله مقوله‌های است که امروزه همه‌ی کشورها درصدد دست یابی با آن می‌باشند که در ابعاد مختلف از جمله توسعه اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و همه آنها ذیل توسعه پایدار معنا پیدا می‌کنند. آنچه امروزه به عنوان مدلی از ترقی و توسعه به حساب می‌آید، بحث حکمرانی مطلوب است و اهمیت آن به حدی است که امروزه این مفهوم نه در سطح دولتها بلکه تقریباً همه مؤسسات مهم توسعه بر این نظر هستند که ترویج «حکمرانی خوب» بخش مهمی از برنامه‌های آنها است (بنایی^{۲۷} و همکاران، ۲۰۲۲). از این رو بررسی این تحقیق در قالب نقش حکمرانی خوب در توسعه سیاسی در دوره ریاست جمهوری خاتمی و احمدی نژاد و روحانی نشان داده است که مسئله دولت و نقش آن در عدم شکل‌گیری حکمرانی مطلوب عمده‌تاً چالش توسعه در جوامع جهان سوم از جمله ایران به حساب می‌آیند، مبنی بر این که دولت از طریق افزایش استقلال دولت از جامعه فقدان شکل‌گیری جامعه مدنی بی‌نیازی دولت از ایجاد دموکراسی و مانع گذاشتن در مسیر توسعه‌ی سیاسی، ضعیف توان استخراجی و باز توزیعی دولت، تبدیل

شدن دولت به توزیع کننده رانت، رشد روحیه‌ی رانتی‌ری در اقتصاد و جامعه گسترش بخش عمومی اقتصاد، اقتصاد مصرفی و اخلال در برنامه‌های توسعه‌ی اقتصادی، مانعی بزرگ بر سر توسعه سیاسی و حکمرانی مطلوب در جامعه ایران خاصه در دوران احمدی نژاد و روحانی شده است و این پیامدها زمینه لازم برای عدم تحقق حکمرانی مطلوب فراهم نموده است زیرا حکمرانی مطلوب به شدت مخالف دولت رانتیز بوده و در صورت تحقق آنها دولت، به شدت تضعیف و یا حتی نابود می‌شود، اما در صورت محقق نشدن آنها دولت، عرصه ظهور و بروز پیدا نموده و سد محکم در برابر نیل جامع به توسعه سیاسی و حکمرانی مطلوب را فراهم می‌آورد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که تکامل دولت رانتی در ایران عصر ریاست جمهوری احمدی نژاد و روحانی و ایجاد مانع بر سر راه شکل گیری جامعه مدنی مستقل از دولت، «عریض و طویل کردن ساخت دولت و گسترش نظام دیوان سالاری و بروکراسی»، فقدان شکل گیری احزاب سیاسی به صورت حرفه ای و کارآمد و عدم توجه به پلورالیسم سیاسی در به تعویق انداختن و شکل گیری حکمرانی مطلوب موثر عمل کرده است.

حکمرانی خوب و شاخص‌های مورد سنجش آن رابطه مستقیم و متاثری بر توسعه سیاسی و رشد اقتصاد داخلی دارد؛ شاخص‌های مورد بررسی در گزارش‌ها و نمودارها، نشان می‌دهد که این شاخص‌ها، در ۴ ساله دولت نهم رو به افول بوده و مسیر توسعه سیاسی و رشد ناخالص ملی هم با کاهش روبروست. اما در ۴ ساله دولت یازدهم، شاخص‌ها رو به بهبود بوده اند و تاثیر آن بر اقتصاد هم عیان است. البته چرایی افول اقتصاد در سال پایانی دولت یازدهم هم به طور واضح در تغییر شاخص میان سال‌های ۲۰۱۶-۲۰۱۷ (۱۳۹۵-۱۳۹۶) حکمرانی خوب قابل رویت است. اگر چه روند شاخص‌ها در کل رو به صعود و بهبود در دولت یازدهم بوده است، اما در شاخص‌های ثبات سیاسی و کنترل فساد کاهش قابل تاملی در نمره شاخص روبرو بوده ایم.

نمودار شاخص جهانی حکمرانی در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که رتبه ایران در میان ۲۰۲ کشور ۱۸۱ بوده است و این رتبه جهانی، گویای عملکرد روسای جمهور ایران در هر دو دوره یاد شده است و روند کلی عملکرد دستگاه حاکمیت در ایران در ادوار مختلف سیاسی مورد بحث نشان می‌دهد که روند نزولی را از سال ۱۹۹۶ شاهد هستیم. افت مداوم نمره حاکمیت خوب در ایران از ۷۸/۰ در سال ۱۹۹۶ به ۱۴/۱ در سال ۲۰۱۹ گویای ضعف‌های بنیادین دستگاه حاکمیت در شاخص‌های فرعی حاکمیت از حیث شاخص‌های مورد مطالعه این پژوهش یعنی حاکمیت قانون و پاسخگویی و نیز سایر شاخص‌های فرعی است. همچنین در تمام طول این ادوار نمره ایران منفی بوده و در این وضعیت منفی وضعیت نزولی نیز داشته است وضعیت نامطلوب ایران در حالی است که میانگین جهانی عددی مثبت بوده است و همین امر بیانگر فاصله وضعیت فعلی با وضعیت استاندارد در سایر نقاط جهان است. نتایج گزارش‌ها و آمارها نشان می‌دهد که علیرغم این اختلاف‌های جزئی در عملکرد این رؤسای جمهور، آنچه که اهمیت دارد آن است که با بهبود عملکرد کشور از حیث حکمرانی، بهبود و تغییر چشمگیری در نمای کلی حرکت کشور مشاهده نمی‌شود. از نمودارها و اشکال ارائه شده در هربخش، نشان داده شد که در دو دوره ریاست جمهوری حسن روحانی، همچنان چالش‌های ساختاری بنیادین و عدیده‌ای در مسیر حاکمیت قانون و پاسخگویی وجود دارد. مقایسه داده‌های ایران با استاندارد جهانی حکمرانی و حتی عملکرد دولت‌های همسایه و منطقه چشم انداز نامطلوبی را پیش روی کشور ترسیم می‌کند و بیانگر آن است که با وجود بهبود اندک وضعیت کشور نه تنها نمره کشور منفی است بلکه روند نزولی نیز دارد.

بررسی شاخص‌های حکمرانی خوب در دولت اصلاحات نشان می‌دهد که تحولات و مسائل مختلفی در کشور و در سطح جامعه جهانی مانند ایجاد فضای بازتر سیاسی و مطبوعاتی در جامعه و دانشگاهها تحول جدی در روابط خارجی به ویژه با کشورهای اروپایی، برگزاری نخستین دوره انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا ثبت رکورد بیشترین رشد اقتصادی در میان دولت‌های جمهوری اسلامی اجرای موفق پایین آوردن نرخ تورم و اجرای موفق تک نرخ کردن ارز رخ داده است با روی کار آمدن دولت روند تنش زدایی در سیاست خارجی کشور که در دوران سازندگی آغاز شده بود سرعت بیشتری گرفت دولت اصلاحات با تکیه بر توسعه سیاسی در داخل و به کارگیری مفاهیمی چون تنش زدایی و گفتگوی تمدنها در خارج چهره سیاسی جدیدی از ایران را نزد افکار عمومی جهان ارائه کرد و تلاش نمود تا در این گام بردارد. با مسیر این وجود الگوی حکمرانی خوب در کشور به خوبی شکل نگرفت و ابعاد هشت گانه حکمرانی خوب در حد مطلوبی قرار نداشته است.

جامعه مدنی یکی از ارکان حکمرانی خوب است که متأسفانه در جامعه ما، جایگاه خود را نیافته است. هر چند بحث جامعه مدنی مطرح شد ولی عملاً توفیق چندانی پیدا نکرد. حاکمیت قانون در ایران در حالت مناسبی قرار نداشته است مقدار آن بین ۵۱- در سال ۲۰۰۰ تا ۸۳- در سال ۲۰۰۵ در نوسان بوده است. در بعد شفاف سازی اجتماعی و فرهنگی تعداد نشریات و روزنامه گسترش چشمگیری یافت هر چند که برخی از روزنامه‌ها نیز توقیف شدند. دوران اصلاحات» و به ویژه دوره (۱۳۷۶ - ۱۳۸۰) را شاید بتوان دوران طلایی مطبوعات در نظام جمهوری اسلامی دانست مفاهیمی مانند جامعه مدنی و مطبوعات آزاد در راس مطالبات جامعه قرار گیرد تأکید بر گسترش آزادی‌های سیاسی و مدنی و همچنین تلاش جوانان برای دستیابی به مطالبات آزادی خواهانه نیز شرایط را برای بازتر شدن هرچه بیشتر امکان فعالیت روزنامه نگاران فراهم نمود. یکسری گفتمان‌هایی چون، گفتمان اصلاحات، دموکراسی (مردم سالاری)، حقوق شهروندی، قانون گرایی گفتگوی تمدن‌ها و جامعه مدنی رخ داد که بیانگر نوعی اجماع سازی در دولت و جامعه بوده است. طی سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴ مقدار شاخص کارایی و اثر بخشی در جامعه برابر با ۰۶۰ و ۰۵۳ است. وضعیت شاخص کارایی و اثر بخشی دولت در جامعه اصلاً مناسب نیست. شاخص کنترل فساد بین ۱۹ و ۴۸- منفی در نوسان بوده است؛ یعنی در سال ۱۳۸۲ وضعیت کنترل فساد در دولت خاتمی نسبتاً خوب و مطلوب است و در سایر سالها از وضعیت مطلوبی برخوردار نمی باشد. شاخص ثبات سیاسی نیز بیانگر میزان کارایی دولت است. مقدار شاخص ثبات سیاسی در سال ۱۹۹۶ خوب هست و مقدار آن ۳۳- است در سال ۲۰۰۶ وضعیت بسیار بحرانی است. طی سالهای ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۶ مقدار شاخص پاسخگویی برابر با ۰۹۵ و ۱- ۵۰- است. این ارقام نشان می‌دهد که وضعیت پاسخگویی اصلاً خوب نیست و کمبود پاسخگویی در جامعه موج می‌زند تنها در سال ۲۰۰۳ مقدار این شاخص مطلوب تر بوده و برابر با ۰۸۶- است که طی هشت سال دولت خاتمی بیشترین میزان پاسخگویی در جامعه است و نابرابری در جامعه موج می زند تنها در سال ۲۰۰۳ مقدار این شاخص مطلوب تر بوده و برابر با ۱۱۸- منفی است که کمترین نابرابری در جامعه وجود داشته است. بنابراین می توان گفت کیفیت حکمرانی خوب در دولت اصلاحات اگرچه مطابق با شاخصه‌های جهانی نبود اما در مقایسه با دولت ها دیگر پس از انقلاب نمود بهتری داشته است.

نمودارهای مورد بررسی نشان می دهند که حکمرانی خوب؛ چه در دولت نهم و چه در دولت یازدهم، همواره نمراتی زیر خط صفر را تجربه کرده است. نمرات شاخص‌های شش گانه حکمرانی خوب از سوی بانک جهانی میان دو طیف مثبت ۲۵ و منفی ۲۵ از عالی به ضعیف مشخص شده است و در هیچ شاخصی از شش شاخص سنجش حکمرانی خوب (حق اظهار نظر و پاسخگویی، کیفیت مقررات، اثر بخشی دولتی ثبات سیاسی، حاکمیت قانون و کنترل فساد) در این دو دوره، در حیطه مثبت و بالای صفر را کسب نکرده‌اند مسئله ای که وضعیت حکمرانی در ایران را نگران کننده نشان می‌دهد و همت بالای مسئولان اجرایی و عمل به قانون را برای برون رفت از این وضعیت را می‌طلبد.

تمرکزگرایی شدید دولت‌های نهم و دهم احمدی نژاد که ناشی از وابستگی بیشتر دولت‌های قبل به درآمدهای رانت نفتی بود، عدم نیاز به طبقات اجتماعی جامعه و در نتیجه عدم پاسخگویی به آنان را به دنبال داشت. شفافیت و پاسخگویی به عنوان یکی از شاخص‌های حکمرانی خوب، در دولت تمرکزگرایی احمدی نژاد بسیار مورد بی توجهی قرار گرفته بود. بی توجهی به شفافیت و پاسخگویی مسئولان به مردم نیز به نوبه خود فسادهایی را به دنبال دارد که می‌تواند کارنامه حکمران را در نیل به حکمرانی خوب با چالش مواجه سازد. حاکمیت قانون نیز به عنوان یکی دیگر از شاخص‌های حکمرانی خوب در این دولت به خوبی تحقق نیافت؛ چراکه احمدی نژاد به دلیل برخورداری از روحیه تمرکزگرایی، به دنبال ادغام برخی از نهادها در یکدیگر و مدیریت آنان توسط دولت مرکزی بود. در حالی که چنین اقداماتی در بسیاری از موارد با مخالفت قوه مقننه و نمایندگان مجلس مواجه می‌شد. عزل و انتصاب‌های بسیار زیاد این دولت که ناشی از اتخاذ رویکر تمرکزگرایی در انتصابات بود، کارآمدی و اثر بخشی را به عنوان یکی دیگر از شاخص‌های حکمرانی خوب با چالش مواجه می‌ساخت، زیرا مقامات منصوب شده در دولت تمرکزگرا قادر به اجرای برنامه‌های کارشناسی خود نبوده. لذا پس از گذشت مدتی از انتصاب، یا توسط دولت عزل شده و یا خود استعفا می‌دادند. این امر ثبات سیاسی در ارگان‌ها و نهادهای دولتی را با مشکل مواجه ساخته و موجب کاهش کارآمدی دولت می‌شد. دولت نهم و دهم به صورت هدف مند به صدور مجوز فعالیت مطبوعات و تشکل‌های سیاسی می‌پرداخت. نهادهایی همسو با خود تأسیس می‌کرد. مشارکت غیر مستقیم مردم در سپهر سیاسی کشور را کم کرده و تلاش می‌داشت تا خود به صورت مستقیم در اکثر امور اجرایی - سیاسی و اداری کشور ورود یابد امری که با بسیاری از شاخص‌های حکمرانی خوب و اصول دموکراسی و توسعه سیاسی در تضاد بود در یک جمله بایستی عنوان داشت که تمرکزگرایی شدید دولت

احمدی نژاد عدم تحقق برخی از شاخص‌های حکمرانی خوب را به دنبال داشته و روند پیشروی به سوی حکومت خوب جمهوری اسلامی ایران را با تاخیر مواجه ساخته است.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله مستخرج از پایان نامه به شکل زیر است:
نویسنده اول: تهیه و آماده سازی نمونه ها، انجام آزمایش و گردآوری داده ها، انجام محاسبات، تجزیه و تحلیل آماری داده ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش نویس مقاله.
نویسنده دوم: استاد راهنمای پایان نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی و نهایی سازی مقاله.
نویسنده سوم: استاد مشاور پایان نامه، مشارکت در طراحی پژوهش، نظارت بر پژوهش، مطالعه و بازبینی مقاله.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

این پژوهش با حمایت معنوی معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز انجام شده است.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- الوانی، س. م. و علیزاده، م. (۱۳۸۶). تحلیلی بر کیفیت حکمرانی خوب در ایران. فصلنامه مطالعات مدیریت، (۵)، ۲۰-۱.
- الهامی طالش میکائیل، پ.، عمرانی، ع. و ضابطی، م. (۱۴۰۱). بررسی نقش دولت‌های توسعه‌گرای ایران در توسعه اقتصادی (پس از انقلاب اسلامی). دولت‌پژوهی ایران معاصر، ۳(۱)، ۲۲-۱. https://jms.ihu.ac.ir/article_207453.html
- دارابی، م.، راسخ، ک. و رحیمی، ع. (۱۴۰۴). نقش احزاب و نخبگان سیاسی در برنامه‌ریزی‌ها و جهت‌گیری جریان اصلاح‌طلب و اصول‌گرا در مسیر توسعه کشور (مطالعه موردی: دوران ریاست جمهوری خاتمی و احمدی‌نژاد). جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۵(۲)، ۱۲۳-۱۴۵. https://www.jgeoqeshm.ir/article_216743.html
- دربندی، م. و حق‌شناس، ح. (۱۳۹۹). بررسی شاخص شفافیت از منظر حکمرانی خوب در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۷-۱۳۹۰). پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ۵(۲)، ۷۷-۹۸. https://pg.um.ac.ir/article_39604.html
- شاکری، ا.، ساوه‌درودی، م. و خلیلی، ع. (۱۴۰۲). مواجهه اندیشه سیاسی ترکیه و ایران در بحران سوریه؛ تضادها و اشتراک‌ها. سیاست دفاعی، ۳۱(۱۲۴)، ۱۵-۳۶. https://dpj.ihu.ac.ir/article_207966.html
- عطارزاده، م. (۱۴۰۳). تاثیر فرهنگ سیاسی تبعی بر روند دموکراسی در دولت نهم و دهم. دولت‌پژوهی ایران معاصر، ۵(۱)، ۴۷-۶۵. https://irsj.ihu.ac.ir/article_208810.html
- عنایت‌ناصر، م.، مطلبی، م. و طاهری، ا. (۱۴۰۰). بررسی نقش مولفه‌های حکمرانی در رشد اقتصادی در ایران: ثبات سیاسی و کنترل فساد در دولت‌های نهم و یازدهم. پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۲۰(۶۴)، ۸۹-۱۱۰. <https://www.sid.ir/paper/1033605/fa>
- قاسمی، ع.، علویان، م.، لطفی، س. و رحمانی، ف. (۱۴۰۰). تحلیل مضامین حکمرانی خوب شهری در برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران. پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۳)، ۴۵-۶۸. https://ssoss.ui.ac.ir/article_26170.html?lang=fa
- مددی، ن.، توحیدفام، م.، ابوالحسن شیرازی، ح. و محمودی، م. (۱۴۰۰). بررسی شاخص‌های حکمرانی مطلوب (حاکمیت قانون و پاسخگویی) در ایران طی سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۲۱. رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۵(۵۷)، ۶۱-۸۴.

References

- Alimagham, P. (2020). *Contesting the Iranian revolution: The green uprisings*. Cambridge University Press. <https://books.google.com/books?id=pljPDwAAQBAJ>
- Ansari, A. M. (2024). *Iran*. John Wiley & Sons. <https://books.google.com/books?id=UEDtEAAAQBAJ>
- Azadi, P., Mesgaran, M. B., & Mirramezani, M. (2022). *The struggle for development in Iran: The evolution of governance, economy, and society*. Stanford University Press. <https://books.google.com/books?id=9rVoEAAAQBAJ>
- Banai, H., Byrne, M., & Tirman, J. (2022). *Republics of myth: National narratives and the US-Iran conflict*. Johns Hopkins University Press. <https://books.google.com/books?id=1vdSEAAAQBAJ>
- Basu, K., & Cordella, T. (2018). *Institutions, governance and the control of corruption*. Springer International Publishing.
- Bashiriyeh, H. (2015). Cleavages in Iranian politics since 1979. In A. Milani & L. Diamond (Eds.), *Politics and culture in contemporary Iran* (pp. 1–30). Lynne Rienner.
- Fukuyama, F. (2012). The patterns of history. *Journal of Democracy*, *23*(1), 14–26. <https://doi.org/10.1353/jod.2012.0007>
- Kamrava, M. (2023). *Righteous politics: Power and resilience in Iran*. Cambridge University Press. <https://books.google.com/books?id=UjHEEAAAQBAJ>
- Levy, B., & Fukuyama, F. (2010). *Development strategies integrating governance and growth* (Policy Research Working Paper No. 5196). The World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/19913>
- Levy, B., & Fukuyama, F. (2015). *Development strategies integrating governance and growth* (Policy Research Working Paper). The World Bank.
- Lindberg, S. I., Lührmann, A., & Mechkova, V. (2017). *From de-jure to de-facto: Mapping dimensions and sequences of accountability*. World Development Report Background Paper. World Bank.
- Morady, F. (2020). *Contemporary Iran: Politics, economy, religion*. Bristol University Press. <https://books.google.com/books?id=hvT6DwAAQBAJ>
- Naqvi, S. R. A. (2022). Institutional accountability within the bureaucracy: A case study of Iran during the 21st century. *Insights of Pakistan, Iran and the Caucasus Studies*, *1*(1), 1–14. <http://ipics.rmrpublishers.org/index.php/primarycontent/article/view/6>
- Shahramnia, A. (2020). The model of good governance and economic development in Iran and Türkiye (2006 to 2016). *Political and International Approaches*, *11*(3), 145–166.
- Stiglitz, J. E. (2013). *Globalization and its discontents*. W. W. Norton & Company.